

Др Небојша Раичевић,*
Ванредни професор Правног факултета,
Универзитет у Нишу

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 341.233-053.6

Рад примљен: 30.06.2015.

Рад прихваћен: 03.12.2015.

ЗАШТИТА ДЕЦЕ У МЕЂУНАРОДНОМ ХУМАНИТАРНОМ ПРАВУ**

Апстракт: Међународно хуманитарно право садржи већи број правила о заштити деце у оружаним сукобима. Прва група тих правила односи се на забрану регрутовања деце ради њиховог учешћа у оружаним сукобима. Важеће норме забрањују регрутацију деце млађе од 15 година, а постоје и одређена ограничења која се односе на децу старости од 15 до 18 година. Други сет правила посвећен је регулисању положаја деце бораца. У питању је тек неколико правила, пошто је положај деце бораца, у начелу, изједначен са положајем одраслих бораца. Трећа група правила пружа заштиту деци која у оружаним сукобима имају статус цивила. Поред опште заштите која им припада као делу цивилног становништва, деца уживају и посебну заштиту пошто представљају нарочито осетљиву групу у оружаним сукобима. Правила о специјалној заштити садржана су у четвртој Женевској конвенцији из 1949. године и Допунским протоколима из 1977. године.

Кључне речи: деца, међународно хуманитарно право, регрутовање, борци, цивили, специјална заштита.

1. Увод

У међународном хуманитарном праву (даље: МХП) постоје бројна правила која штите децу од штетних последица оружаних сукоба. Та правила нису груписана на једном месту већ се налазе у већем броју уговора из области МХП, и то: Женевској конвенцији о заштити цивила из 1949. године, Женевској конвенцији о заштити ратних заробљеника из исте године и Допун-

* raicko@prafak.ni.ac.rs

** Рад је резултат истраживања на пројекту „Усклађивање права Србије са правом Европске уније“, који финансира Правни факултет Универзитета у Нишу у периоду 2013–2018. година.

ским протоколима I и II из 1977. године. Управо ће та правила МХП бити предмет анализе у овом раду. Поред њих, биће размотрене и неке норме о забрани ангажовања деце у оружаним сукобима садржане у уговорима о људским правима, јер оне суштински представљају правила МХП која су инкорпорисана у уговоре о људским правима.

Норме МХП које штите децу у оружаним сукобима могу се груписати у три целине: а) правила која забрањују (ограничавају) регрутацију деце; б) правила која регулишу положај деце бораца; и, в) правила која штите децу цивиле. Управо је на тој подели базирана и систематизација у овом раду, тако да су три његова главна дела посвећена свакој од наведених целина.

2. Забрана регрутовања деце

Због употребе оружја и начина ратовања који су захтевали велику физичку снагу, деца вековима нису била погодна за учешће у ратним борбама. Међутим, након Другог светског рата, појавом лаког аутоматског оружја са великом убојном моћи и једноставним руковањем, долази до значајног ангажовања деце у непријатељствима. Због тога се наметнула потреба за међународноправним ограничењем учешћа деце у оружаним сукобима, што је учињено правилима МХП, али и неким уговорима из области људских права.

2.1. Међународно хуманитарно право

Женевске конвенције усвојене 1949. године не садрже правила о ограничавању регрутовања деце у оружане снаге. За то постоји више разлога. Приоритет код те кодификације била је заштита цивила од злочина какви су вршени у Другом светском рату, док забрана регрутовања деце није била предмет интересовања у том моменту (Happold, 2005: 55). Други разлог изостанка правила о забрани регрутације деце је концепт према којем Женевска конвенција о заштити цивилних лица у рату (у даљем тексту: ЖК IV) првенствено штити појединце од аката држава чији они нису држављани, а не меша се у односе државе према сопственим држављанима (Happold, 2000: 30).

За разлику од Женевских конвенција из 1949. године, Допунски протоколи из 1977. године садрже правила о ограничавању регрутовања деце ради њиховог учешћа у оружаним сукобима. Разлог за ту новину било је распрострањено учешће деце у оружаним сукобима вођеним шездесетих и седамдесетих година прошлог века.

Допунски протокол I о заштити жртава међународних оружаних сукоба (даље: ДП I) у чл. 77, ст. 2 предвиђа:

„Стране у сукобу предузеће све могуће мере да деца која нису навршила 15 година не учествују директно у непријатељствима и оне ће се, нарочито, уздржавати од њиховог регрутовања у своје оружане снаге. Приликом регрутовања лица која су навршила 15 година, али нису навршила 18 година живота, стране у сукобу настојаће да дају приоритет онима који су најстарији.“

Може се видети да ДП I садржи изричиту и апсолутну забрану регрутације у оружане снаге деце млађе од 15 година. При томе, он не прави разлику између обавезне и добровољне регрутације, већ се забрана подједанко односи и на једну и на другу врсту регрутације. Пошто старосна граница за забрану регрутације није могла бити подигнута на 18 година, усвојено је компромисно решење према којем су стране у сукобу дужне да приликом регрутовања деце узраста 15–18 година, прво регрутују оне најстарије.

ДП I намеће странама у сукобу још једну обавезу. Од њих се захтева да предузму „све могуће мере“ како деца млађа од 15 година не би узимала директно учешће у непријатељствима. Ова додатна забрана односи се на децу млађу од 15 година која су ученици војних школа, чланови паравојних омладинских организацаја, провладиних герилских и партизанских покрета или су део становништва неокупиране територије које се подигло на устанак (Harpold, 2000: 35). Код формулисања ове обавезе, употребљена је блажа формулација којом се од страна у сукобу тражи да предузму „све могуће мере“ како деца млађа од 15 година не би директно учествовала у непријатељствима, а одбијен је предлог МКЦК да се захтева предузмање „свих неопходних мера“ ради остварења тог циља (Dutli, 1990: 423). Такође, није прихваћен ни предлог те организације да се код формулисања ове обавезе изостави реч „директно“, јер норма која је ушла у текст чл. 77(2) не искључује индиректне акте учешћа деце у непријатељствима који, исто тако, могу бити опасни по живот као и директне борбе.¹

И Допунски протокол II о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба (даље: ДП II) садржи забрану регрутације деце и њиховог учешћа у непријатељствима, прописујући да „деца која нису навршила 15 година живота неће бити регрутована у оружане снаге или групе, нити ће им се дозволити да учествују у непријатељствима“.² Може се видети да ДП II, као и ДП I, забрањује у потпуности обе врсте регрутације деце млађе

1 На пример, прикупљање информација, преношење наредби, транспортовање муниције или хране, вршења саботажа (Sandoz, Swinarski, Zimmermann, 1987: 1380).

2 Чл. 4, ст. 3 (ц).

од 15 година (обавезну и добровољну). Када је пак у питању учешће у непријатељствима, ДП II садржи забрану која је строжа од оне предвиђене ДП I. Најпре, он намеће апсолутну забрану учешћа деце у непријатељствима, не условљавајући је „постојањем могућности“ као што то чини ДП I. Поред тога, ДП II деци испод 15 година забрањује било какво ангажовање у непријатељствима (директно и индиректно), а не само директно као што прописује ДП I.

2.2. Уговори о људским правима

Правила о забрани (ограничењу) регрутовања деце налазе се и у појединим уговорима о људским правима, и то: Конвенцији о правима детета, Опционом протоколу уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима и Конвенцији МОП-а бр. 182 о најгорим облицима дечјег рада.

Конвенција о правима детета у чл. 38 садржи правила о ограничењу учешћа деце у оружаним сукобима. Међутим, она није донела никакво побољшање у односу на Допунске протоколе из 1977. године. Код међународних оружаних сукоба, она је само поновила ограничења већ садржана у чл. 77 (2) ДП I. Када су у питању немеђународни оружани сукоби, Конвенција чак иде корак уназад, јер забрањује само директно учешће деце у непријатељствима (млађе од 15 година), док ДП II забрањује и директно и индиректно учешће те деце у непријатељствима. Поред тога, Конвенција забрану учешћа у непријатељствима чини зависном од воље држава, док ДП II садржи безусловну забрану (Popovski, 2008: 398). Међутим, блаже норме Конвенције од оних садржаних у ДП II немају негативне последице по ограничење учешћа деце у оружаним сукобима. Пошто чл. 38(1) Конвенције обавезује државе уговорнице да поштују правила МХП која штите децу, а имајући у виду и *lex specialis* карактер МХП, чл. 4 ДП II има предност у односу на одредбе Конвенције (Dutli, Bouvier, 1996:186).

Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета садржи два сета правила о регрутацији деце и њиховом учешћу у непријатељствима. Први круг правила односи се на државе уговорнице, а други на друге наоружане групе.

Када су у питању оружане снаге држава уговорница, Протокол прави разлику између обавезне и добровољне регрутације. Обавезна регрутација лица млађих од 18 година у државне оружане снаге апсолутно је забрањена (чл. 2). Код добровољне регрутације није направљен толики позитиван искорак (чл. 3). Протокол имплицитно потврђује забрану добровољне регрутације деце млађе од 15 година садржану у Конвенцији о правима детета, намећући државама додатну обавезу подизања старосне границе

одређене Конвенцијом.³ Државе које и даље буду допуштале добровољну регрутацију лица млађих од 18 година, мора да обезбеде најмање следеће гаранције: а) регрутација мора бити стварно добровољна; б) регрутација мора бити спроведена уз изричито пристанак родитеља или законских старатеља малолетног лица; ц) регрути у потпуности морају бити информисани о обавезама које произлазе из војне службе; и д) регрути пре пријема у војну службу морају обезбедити поуздан доказ о свом узрасту.⁴ Што се тиче учешћа у непријатељствима, Протокол захтева од држава уговорница да „предузму све могуће мере“ како припадници њихових оружаних снага млађи од 18 године не би учествовали у директним непријатељствима.⁵ Може се видети да ова забрана није апсолутна, већ оставља могућност државама које регрутују добровољце млађе од 18 година да их у неким ситуацијама употребе у борби. Поред тога, државе могу добровољно регрутоване војнике млађе од 18 година увек употребљавати за индиректно учешће у непријатељствима.

Када су, пак, у питању недржавне оружане групе, њима није допуштено да регрутују лица млађа од 18 година, било принудно било добровољно. Такође, тим групама није допуштено да лица млађа од 18 година користе у директним или индиректним непријатељствима (чл. 4, ст. 1). На тај начин државе су потенцијалне противнике обавезале строжим правилима од оних које су биле спремне да саме прихвате (Harvey, 2003: 28).

Конвенција МОП-а бр. 182⁶ под појам „најгорих облика дечјег рада“, између осталог, подводи „присилно и обавезно регрутовање деце ради њихове употребе у оружаним сукобима“.⁷ Овај уговор под дететом подразумева сваку особу млађу од 18 година. Дакле, Конвенција сматра регрутовање деце испод 18 година живота обликом дечјег рада, што намеће обавезу државама да прекину са таквом праксом. Поред тога, у Препоруци бр. 190 која прати ову Конвенцију, државама се препоручује да регрутовање деце млађе од 18 година прогласе кривичним делом.

3 Протокол није прописао узраст на који треба подићи старосну границу за добровољну регрутацију, али се у доктрини сматра да то мора бити макар 16 година (Happold, 2005: 78).

4 Чл. 3, ст. 3.

5 Чл. 1.

6 Convention (No. 182) concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour, UNTS, 2003.

7 Чл. 3(а).

3. Заштита деце бораца

Много деце и даље учествује у оружаним сукобима. Нека од њих су ангажована у складу са важећим међународним правилима (деца узраста од 15 до 18 година), али значајан број деце учествује у оружаним борбама противно напред наведеним правилима. Поставља се питање какав је положај деце која као борци учествују у оружаним сукобима – да ли их МХП третира на исти начин као и пунолетне борце, или им, због њиховог узраста, пружа неке додатне привилегије.

3.1. Међународни оружани сукоби

МХП које регулише међународне оружане сукобе не садржи старосну границу за стицање статуса борца. Дакле, сва деца, без обзира на узраст, која учествују у непријатељствима у међународним оружаним сукобима, имаће статус борца уколико испуне услове прописане и за пунолетна лица (чл. 4А ЖК III).⁸

Деца борци, у начелу, имају исти третман као и одрасли борци. То значи да она могу предузимати војне акције против непријатеља, али и она постају легитимна мета непријатељских напада. Деца која испуњавају потребне услове за статус борца, нису кривично одговорна за сам чин борбе. Наравно, као и одрасли борци, и она ће одговарати уколико током оружаног сукоба прекрше правила МХП. Уколико падну под власт непријатеља, деца борци постају ратни заробљеници, на основу чега им припадају бројне гаранције прописане МХП.

Само неке одредбе Женевског права признају повољнији положај деци борцима у односу на пунолетна лица са тим статусом. ЖК III садржи две такве одредбе. Прва од њих је начелне природе и допушта одступање од једнаког третмана свих ратних заробљеника, дозвољавајући страни уговорници да пружи повољнији третман заробљеницима на основу њиховог узраста (тзв. позитивна дискриминација).⁹ Друга одредба конкретизује то опште правило, прописујући да се приликом коришћења ратних заробљеника за рад морају узети у обзир њихове године живота (чл. 49), што значи да се заробљеној деци не могу давати послови који нису у складу са њиховим физичким и менталним способностима. И ДП

8 Уколико деца која учествују у непријатељствима не испуњавају потребне услове за статус борца, она ће уживати заштиту на основу ЖК IV, уколико потпадају под заштићена лица која та конвенција штити. Уколико деца која учествују непријатељствима немају статус борца нити потпадају под категорију лица која штити ЖК IV, онда ће она, сходно чл. 45(3) ДП I, уживати заштиту предвиђену чл. 75 ДП I („Основне гаранције“).

9 Чл. 16 ЖК III.

И садржи једну одредбу која привилегује малолетне борце, забрањујући извршење смртне казне над лицима млађим од 18 година за кривична дела почињена у вези са оружаним сукобом (чл. 77, ст. 5).

Иако боравак у ратном заробљеништву може врло штетно утицати на малолетнике, а многи од њих су можда тамо доспели након принудне регрутације, ЖК III и ДП I не предвиђају никакве повољности за репатријацију заробљене деце. Ипак, у доктрини има залагања да малолетне заробљенике треба ослободити још током оружаног сукоба, аналогном применом правила о ослобађању тешко повређених и оболелих лица (Dutli, 1990: 429).

3.2. Немеђународни оружани сукоби

Право немеђународних оружаних сукоба не познаје статус борца. Лица која учествују директно у непријатељствима, укључујући и децу, представљају легитимну мету напада. Уколико та лица падну у руке противничке стране, она уживају заштиту предвиђену заједничким чл. 3 ЖК, који штити лица која су престала да узимају директно учешће у непријатељствима. Деци која се више не боре, додатну заштиту пружају чл. 4(3) и 6(4) ДП II (о којој ће бити више речи код заштите деце цивила). У немеђународним оружаним сукобима, деца, као и сви побуњеници, подлежу кривичној одговорности за сам чин борбе, према законима државе против које се боре. Међутим, деца млађа од 15 година неће имати додатну одговорност због тога што су учествовала у сукобима одступивши од старосних ограничења предвиђених међународним правом.

4. Заштита деце која имају статус цивила

МХП садржи бројна правила која штите децу цивиле у оружаним сукобима. Она се могу сврстати у две целине: а) правила која пружају општу заштиту деци као делу цивилног становништва; и, б) правила која пружају посебну заштиту деци као нарочито осетљивој групи у оружаним сукобима.

4.1. Општа заштита деце као дела цивилног становништва

У међународним оружаним сукобима цивил је свако лице које није борац. Цивили уживају заштиту све док не узму директно учешће у непријатељствима. Уколико постоји сумња да ли је неко лице цивил или борац, оно ће се сматрати цивилом док се не докаже супротно.¹⁰ ЖК IV и ДП I гарантују цивилима хумани третман, забрањујући насиље над животом,

¹⁰ Чл. 50 ДП I.

здрављем и физичким и моралним интегритетом, а нарочито убиства, мучење, телесно кажњавање, вређање људског достојанства, узимање талаца, колективне казне и репресалије.¹¹

И у немеђународним оружаним сукобима цивилима који не узимају директно учешће у непријатељствима призната је општа заштита.¹² Према заједничком чл. 3 ЖК, лицима која не учествују директно у непријатељствима забрањено је угрожавати право на живот, наносити повреде телесном интегритету и личном достојанству, изрицати казне без претходног правичног суђења и држати их као таоце. ДП II проширује круг недозвољених радњи, забрањујући силовање, принудну проституцију, ропство, трговину робљем и пљачку.

Цивиле у оружаним сукобима штите и правила о вођењу непријатељстава. Међу њима је свакако најважније начело разликовања, које од страна у сукобу захтева да увек праве разлику између бораца и цивила и између војних и цивилних објеката. Напади смеју бити усмерени само на борце и војне објекте, а никако на цивиле и цивилне објекте.¹³ За заштиту цивила важно је и начело пропорционалности које забрањује војне нападе који би довели до смрти или повреде цивила или оштећења цивилних објеката уколико су штетне последице по цивиле несразмерне у односу на конкретну и директну војну корист очекивану од тих напада. Циљ овог начела је спречавање непотребне „коллатералне штете“ по цивиле проузроковане борбеним дејствима. Оба ова начела примењују се како у међународним, тако и у немеђународним оружаним сукобима.¹⁴

У МХП не постоје одредбе која деци цивилима пружају додатну заштиту током извођења непријатељстава. Нападач нема обавезу да предузима неке нарочите мере како би избегао нападе на објекте где се могу наћи деца. У тој ситуацији деца се третирају на исти начин као и сви други цивили.

4.2. Посебна заштита деце цивила

Правила о посебној заштити деце цивила у међународним оружаним сукобима садржана су у два уговора из области МХП, и то ЖК IV и ДП I. При томе, њихов приступ је донекле различит. Иако ЖК IV садржи низ

11 Чл. 27–34 ЖК IV и чл. 75 ДП I.

12 Чл. 13 ДП II.

13 Чл. 51(2) и 52(2) ДП I и чл. 13(2) ДП II.

14 Чл. 51(5)б и 57 ДП I. Ово начело није експлицитно поменуто у ДП II, али се сматра да оно као обичајно правило важи и у немеђународним сукобима (Henckaerts, Doswald-Beck, 2009: 48–49).

појединачних одредби посвећених заштити деце, она не прокламује општи принцип посебне заштите деце. За разлику од тога, ДП I у чл. 77 садржи такав принцип, експлицитно истичући да ће се „према деци поступати с посебним поштовањем и да ће она бити заштићена од сваког облика недолечног напада. Стране у сукобу бринуће о њима и пружити им помоћ која им је потребна због њиховог узраста или из било ког другог разлога“. Уз то, ДП I садржи низ конкретних правила којима пружа посебну заштиту деци у међународним оружаним сукобима.

Када је у питању заштита деце у немеђународним оружаним сукобима, ДП II има сличан приступ као и ДП I. Он у чл. 4 најпре садржи начелно правило које предвиђа да ће „деци бити пружена нега и помоћ која им је потребна“, а потом формулише низ конкретних правила која штите децу у појединим ситуацијама.

У наставку овог дела рада биће анализирана конкретна правила МХП која пружају посебну заштиту деци цивилима. Том приликом биће представљена како правила која важе у међународним, тако и правила која важе у немеђународним оружаним сукобима.

4.2.1. Стварање зона безбедности

У чл. 14 ЖК IV предвиђена је могућност стварања зона безбедности у које се, између осталих, могу склонити деца млађа од 15 година, као и мајке са децом испод седам година. Стварање ових зона може се договорити још у доба мира или пак током трајања оружаног сукоба. Зоне безбедности могу бити установљене на сопственој или окупираној територији. МКЦК и сила заштитница могу пружити добре услуге ради лакшег и бржег стварања тих зона.

4.2.2. Очување породице на окупу и заштита сирочади и деце одвојене од породице

МХП је препознало значај породице за децу током оружаних сукоба. У ЖК IV и Допунским протоколима постоји више одредби којима се деци обезбеђује живот са својом породицом. Чл. 82 ЖК IV предвиђа да у случају интернирања чланова исте породице, а нарочито родитеља и деца, они морају бити смештени на истом месту. Привремено одступање од овог правила дозвољено је једино уколико то захтевају здравствени разлози, потреба рада или извршење кривичне, односно дисциплинске казне. Интернирани родитељи могу захтевати да њихова деца која су на слободи остала без родитељског надзора буду интернирана заједно са њима. Увек

кад је то могуће, интернирани чланови једне породице треба да буду смештени у истим просторијама и одвојено од осталих интернираних лица. Према чл. 49 ЖК IV, окупациона сила је дужна да очува породицу на окупу и у случају евакуације цивилног становништва.¹⁵

Поред ових правила усмерених на очување породице на окупу приликом интернирања и евакуације, МХП захтева да страна у сукобу на сваки могући начин олакшају поновно окупљање породица чије је раздвајање проузроковано последицама оружаног сукоба.¹⁶ Ради остварења тог циља, од страна у сукобу тражи се да омогуће и подстичу рад хуманитарних организација које се баве тим активностима.¹⁷ Такође, и ДП II који регулише немеђународне оружане сукобе, захтева предузимање потребних мера како би се олакшало поновно окупљање привремено раздвојених породица.¹⁸

Док су чланови породице раздвојени, гарантовано им је право да једни другима шаљу информације личне природе.¹⁹ Уколико је комуникација редовним поштанским путем онемогућена, стране у сукобу обратиће се неком неутралном посреднику (нпр. Централној агенцији или националним друштвима Црвеног крста) ради омогућавања комуникације између чланова породице.

У ДП I постоје и две одредбе које штитећи жене у оружаним сукобима, индиректно штите и право деце на одрастање у породици са мајком. Наиме, чл. 76, ст. 2 захтева да се приликом решавања случајева мајки са малом децом које су ухапшене, притворене или интерниране поступа са највишим приоритетом, док ст. 3 истог члана тражи од страна у сукобу да у највећој могућој мери избегавају изрицање смртне казне мајкама са малом децом за кривична дела извршена у вези са оружаним сукобом.

ЖК IV (чл. 24) садржи посебна правила о заштити сирочади и деце одвојене од породице која су у то стање доведена услед ратних последица.²⁰ Стране

15 Чл. 49, по правилу, забрањује евакуацију цивилног становништва. Потпуно или делимично евакуисање дозвољено је једино када то захтева безбедност становништва или императивни војни разлози.

16 Као последица рата вођеног у Руанди 1994. године, регистровано је око 37000 деце одвојене од својих породица (Dutli, Bouvier, 1996: 183).

17 Чл. 26 ЖК IV и чл. 74 ДП I.

18 Чл. 4, ст. 3(б).

19 Чл. 25 ЖК IV.

20 Деца чији су родитељи су умрли пре рата или су одвојена од својих породица на основу кривичних или грађанских пресуда, не потпадају под домашј чл. 24, већ бригу о тој деци треба да воде остали чланови породице или државне социјалне установе у складу са мирнодопским правилима у тој држави (ICRC, 1958: 186–187).

у сукобу дужне су да предузму потребне мере како ова деца млађа од 15 година не би остала препуштена сама себи и како би се олакшало њихово издржавање, исповедање вере и васпитање.²¹ Издржавање ове деце подразумева обезбеђивање смештаја, исхране, одеће и обуће, као и лечење у случају болести. Њихово васпитање укључује физички и морални одгој, подршку у школском образовању и верско подучавање. Васпитање ове деце, по могућству, треба поверити лицима сличне културне традиције. Уколико у случају окупације домаће власти нису у стању да испуне своје обавезе из чл. 24, а не постоје блиски рођаци или пријатељи који би се старали о деци обухваћеној тим чланом, окупациона сила је дужна да предузме мере у циљу обезбеђења њиховог издржавања и васпитања.²²

4.2.3. Старање о деци

ЖК IV садржи посебна правила о старању о деци, како оној на окупираној територији, тако и о деци која живе на територији противничке стране. Поред тога, ЖК IV регулише и допремање хуманитарне помоћи угроженој деци, што додатно потврђује и ДП I.

Према чл. 50, ст. 1 ЖК IV, окупациона сила дужна је да у сарадњи са домаћим властима олакша рад установа намењеним збрињавању и образовању деце. Поред тога, власти окупационе силе не смеју спречавати примену мера усвојених пре окупације које привилегују децу млађу од 15 година и мајке са децом до 7 година у погледу исхране, медицинске неге и заштите од последица рата.²³

Деца млађа од 15 година и мајке са децом испод 7 година старости који живе на територији противничке стране у сукобу имају право на повлашћени положај у истој мери као и кореспондирајуће категорије домаћих држављана.²⁴ Тај повлашћени положај подразумева оне бенефиције дате појединим осетљивим категоријама домаћег становништва како би им се олакшао живот у оскудним ратним условима. То могу бити различите мере, као што су додељивање додатних бонова за исхрану, погодности код медицинског и болничког лечења, посебне мере збрињавања, изузимање од појединих облика рада, заштитне мере од последица рата, евакуација, трансфер у неутралну земљу, смештање у санитетске зоне и зоне безбедности, итд. (ICRC, 1958: 248–249).

21 Пошто се чл. 24 налази у II делу Конвенције, наведена обавеза односи се на сву децу ове категорије која живе на територији стране у сукобу, било да су она њени држављани или странци.

22 Чл. 50, ст. 3 ЖК IV.

23 Чл. 50, ст. 5 ЖК IV.

24 Чл. 38 ЖК IV.

Државе уговорнице дужне су да допусте слободан пролаз хуманитарне помоћи (хране, одеће, средстава за јачање деце) намењене деци млађој од 15 година, трудним женама и породиљама.²⁵ Приликом расподеле хуманитарне помоћи упућене цивилном становништву, предност ће имати деца, труднице, жене на порођају и мајке дојиље.²⁶

4.2.4. Евакуација деце

Чл. 17 ЖК IV захтева од страна у сукобу да закључе споразуме о евакуисању деце из опседнутих или опкољених области.²⁷ Творци Конвенције нису одредили узраст деце на коју се евакуација односи, тако да су стране у сукобу слободне да приликом закључења споразума утврде тај узраст. Ипак, оне не би требало да спуштају ту границу испод 15 година, с обзиром на то да се највећи број бенефиција у МХП односи на децу тог узраста. Чл. 17 не прописује ни начин евакуације већ препушта да и њега одреде саме стране у сукобу, онако како то највише одговара конкретним околностима. ДП I уводи једно ограничење код евакуације, забрањујући страни у сукобу да евакуише децу која нису њени држављани (држављане противничке стране, апатриде, избеглице) у страну земљу.²⁸ Само се изузетно може одступити од ове начелне забране и извршити привремена евакуација наведене категорије деце, уколико постоји неки од следећих разлога еnumerативно наведених у чл. 78: а) заштита здравља деце; б) медицински третман деце; или, ц) разлози дечје безбедности. Последњи наведени разлог не може бити оправдање за евакуацију деце која се налазе на окупираној територији. ДП I ограничава евакуацију деце у страну земљу ради спречавања злоупотреба које том приликом могу бити извршене (премештање деце у државу у којој постоји другачији систем васпитања, образовања и верских схватања, раскидање (слабљење) везе са породицом, припреме за укључивање у оружане снаге државе која врши евакуацију, итд). Због страха од таквих догађаја, угрожена безбедност деце на окупираној територији није прихваћена као разлог за евакуацију, јер су многи сматрали да је опасност злоупотребе евакуације од стране окупационе силе многа већа од опасности којој ће деца бити изложена уколико не буду евакуисана (Sandoz et al., 1987: 912).

25 Чл. 24 ЖК IV.

26 Чл. 70 ДП I.

27 Поред деце, бенефицијари ове одредбе су још рањеници, болесници, жене на порођају, немоћни и старци.

28 Чл. 78.

Чл. 78 ДП I садржи и низ гаранција за спречавања злоупотребе приликом дозвољене евакуације. Најпре, тражи се писмена сагласност родитеља или старатеља за евакуисање сваког детета, а ако се они не могу пронаћи, онда се тражи сагласност лица која су по закону или обичајном праву одговорна за бригу о детету. Поред тога, евакуација се мора вршити под надзором силе заштитнице. Такође, од државе организатора евакуације и државе где се евакуација врши, захтева се израда идентификационог картона за свако дете који садржи његову фотографију и релевантне личне податке. Главна сврха тог картона је олакшавање каснијег повратка евакуисане деце. На крају, евакуисаној деци мора се обезбедити и образовање, укључујући морално и верско васпитање, како би се она социјално развијала и очувала свој идентитет.

И ДП II садржи правила о евакуацији деце. Он намеће обавезу спровођења привремене евакуације деце са подручја у којем су избила непријатељства у безбеднија подручја унутар земље. За ову евакуацију неопходан је пристанак родитеља или лица одговорних за старање о деци.²⁹

4.2.5. Мере за идентификовање деце и забрана мењања њиховог личног статуса

Женевско право предвиђа низ мера за лакшу идентификацију деце. Чл. 24, ст. 3 ЖК IV намеће странама у сукобу обавезу старања да сва деца млађа од 12 година носе плочице са подацима о свом идентитету. Ова обавеза односи се на сву децу, а не само раздовјену децу и сирочад, јер и деца која живе са породицом могу услед последица рата бити одвојена од своје породице или постати сирочићи. Имајући у виду чињеницу да мала деца нису у стању да дају податке о свом идентитету, поштовање ове обавезе допринеће много лакшем каснијем повратку раздвојене деце у своје породице. Чл. 50, ст. 2 намеће сличну обавезу окупационој сили, захтевајући од ње да олакша локалним властима предузимање мера потребних за идентификацију деце и уписивање података о њиховом пореклу. Од окупационе силе се не очекује да преузима неке позитвне мере, већ само да не спречава предузимање мера од стране локалних органа.

Окупационој сили изричито је забрањено да мења лични статус деце (чл. 50, ст. 2). Дакле, она не сме мењати податке о националности, етничком пореклу, породици и вероисповести. Такође, окупационој сили је забрањено да укључује децу у организације или формације које су њој подчињене, како би се спречила пракса примењивана током Другог светског рата када су деца учлањивана у организације и покрете који су имали политичке

²⁹ Чл. 4, ст. 3(e) ДП II.

циљеве (Plattner, 1984: 147). У ставу 4 истог члана прописано је да национални Биро за обавештавање створен од стране окупационе силе има обавезу да предузме све потребне мере ради утврђивања идентитета оне деце чији идентитет није утврђен или постоји сумња у његову тачност.

Као што је већ речено, чл. 78 ДП I предвиђа низ мера код евакуације деце које треба да омогуће њихов каснији лакши повратак у земљу порекла, укључујући и мере усмерене на утврђивање идентитета.

4.2.6. Интернација

Као и одрасли цивили, и деца могу током оружаног сукоба бити интернирана уколико противничка страна оцени да представљају опасност по њену безбедност. Међутим, МХП предвиђа одређене привилегије како би се олакшао положај деце током интернације и уважиле посебне потребе диктиране њиховим узрастом. Као што је напред речено, уколико су интернирани чланови исте породице, нарочито родитељи и деца, они треба да буду смештени заједно. Ради заштите телесног здравља, особе млађе од 18 година не смеју бити принуђене на рад (чл. 51, ст.1 ЖК IV), а деца млађа од 15 година треба да добијају додатне оброке који одговарају њиховим физиолошким потребама.³⁰ Ради задовољавања социјалних потреба интерниране деце, мора им се омогућити учење и похађање школе. Уколико не постоји одговарајућа школа у кампу за интернирце, деци се мора омогућити похађање школе изван кампа.³¹

На крају, како би деца што пре напустила камп за интернирана лица, МХП прописује да стране у сукобу треба током оружаног сукоба да закључе споразуме на основу којих ће интернирана деца и мајке са малом децом бити ослобођени или смештени у неутралну земљу.³²

4.2.7. Смртна казна

Чл. 68 ЖК IV прописује да смртна казна не може бити изречена лицу које је моменту извршења кривичног дела било млађе од 18 година. ДП I потврђује ту забрану, прописујући да смртна казна за дела у вези са оружаним сукобом не може бити извршена над лицем које није навршило 18 година у моменту извршења тих дела.³³ Сличну одредбу садржи и ДП II, забрањујући изрицање смртне казне лицу које у моменту извршења

30 Чл. 89(5) ЖК IV.

31 Чл. 94 ЖК IV.

32 Чл. 132, ст. 2 ЖК IV.

33 Чл. 77, ст. 5 ДП I.

кривичног дела није напунило 18 година, као и мајкама са малом децом (чл. 6, ст. 4). Може се видети да је одредба ДП II напреднија јер забрањује „изрицање“, за разлику од ДП I који забрањује „извршење“ смртне казне.

4.2.8. Уговори о забрани оружја

Протокол II о забранама или ограничењима употребе мина, мина изненађења и других средстава из 1980. године (чл. 6, ст. 1(б)в), и ревидирана верзија тог уговора из 1996. године (чл. 7, ст. 1е), садрже изричиту забрану употребе мина изненађења спојених или повезаних са „дечјим играчкама и другим покретним објектима или производима посебно намењеним за исхрану, здравље, хигијену, одевање или образовање деце“. Поред ове одредбе, и све остале забране и ограничења садржане у наведеним протоколима значајно су допринеле заштити деце од штетних последица мина, како током оружаних сукоба, тако и по њиховом окончању.³⁴ Заштита деце била је врло важан фактор и код усвајања неких других уговора о забрани појединих оружја, међу којима посебно треба истаћи Конвенцију о антиперсоналним минама и Конвенцију о касетној муницији.³⁵

5. Закључак

Након Другог светског рата усвојен је већи број међународних правила о заштити деце током оружаних сукоба. У том сету правила нарочито су значајна она која забрањују или ограничавају регрутацију деце ради учешћа у оружаним сукобима. Такође, битно је унапређена и заштита деце која задржавају статус цивила, док је најмањи искорак начињен на плану заштите малолетника који у оружаним сукобима имају статус борца.

Највећи проблем код правила о заштити деце у оружаним сукобима, као иначе и код целокупног МХП, представља њихово непоштовање. Зато је врло важно да се међународна заједница истински заложити за поштовање постојећих правила. Међутим, то залагање не сме се свести само на подсећање на постојање правила о заштити деце у оружаним сукобима и указивање на њихово кршење, већ се морају предузети конкретне мере за адекватно кажњавање починиоца тих повреда. Док трају непријатељства, тешко је принудити стране у сукобу и појединце на поштовање правила о заштити деце. Међутим, по окончању сукоба, међународна заједница мора бити истрајна у настојању да се пред међународним и националним

34 О домашају забрана и ограничења садржаним у тим уговорима видети: Раичевић, 2012: 187–207.

35 О разлозима усвајања ове Конвенције видети: Раичевић, Н., 2013: 275–276.

судовима казне лица одговорна за кршење тих правила. Поред репресивне, то кажњавање имаће и превентивну функцију јер ће утицати да се таква кршења што мање понављају у будућим оружаним сукобима.

С обзиром на то да правила о заштити деце нису груписана на једном месту, већ се налазе у већем броју уговора из области МХП, наредни корак који међународна заједница треба да предузме јесте усвајање посебне конвенције о заштити деце у оружаним сукобима (међународним и немеђународним). Поред обједињавања постојећих правила, та будућа конвенција треба да донесе и неке новине у овој области. Том приликом приоритет треба дати апсолутној забрани регрутовања особа млађих од 18 година и њиховог учешћа у непријатељствима (директним и индиректним), као и увођењу додатних ограничења код извођења оружаних напада у којима жртве у већем броју могу бити деца цивили.

Литература

Convention (No. 182) concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour, United Nations Treaty Series, 2003, Vol. 2133, No. I-37245, pp. 161–167

Dutli, M.T. (1990). Captured child combatants. *International Review of the Red Cross*. 278(30). 421–434

Dutli, M.T., Bouvier, A. (1996). Protection of Children in armed conflict: the rules of international law and the role of the International Committee of the Red Cross. *International Journal of Children's Rights*. 2(IV). 181–188

Happold, M. (2005). *Child soldiers in international law*. Manchester: Manchester University Press

Happold, M. (2000). Child Soldiers in International Law: The Legal Regulation of Children's Participation in Hostilities. *Netherlands International Law Review*. 1(XLVII). 27–52

Harvey, R. (2003). *Children and Armed Conflict*. Essex

Henckaerts, J.M., Doswald-Beck, L. (2009). *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules, Reprinted with corrections*. Cambridge: Cambridge University Press

ICRC. (1958). *Commentary of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*. Geneva

Plattner, D. (1984). Protection of Children in International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*. 240(24). 140–152

Popovski, V. (2008). Protection of Children in International Law and Human Rights Law, in: Arnold, R. Quenivet, N., *International Humanitarian Law and Human Rights Law – Towards a New Merger in International Law* (pp. 383–402). Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers

Раичевић, Н. (2013). Да ли Србија треба приступити Конвенцији о касетној муницији? *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. Vol. 65. 273–291

Раичевић, Н. (2012). Статус копнених мина у међународном хуманитарном праву. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. Vol. 63. 187–207

Sandoz, Y., Swinarski, C., Zimmermann, B. (1987). *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva: Martinus Nijhoff Publishers

Nebojša Raičević, LL.D.

Associate Professor

Faculty of Law, University of Niš

PROTECTION OF CHILDREN IN INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Summary

International humanitarian law contains a number of rules which protect children in armed conflicts. An important aspect of this protection is imposing limitations on the recruitment of children for their involvement in armed conflicts. The Additional Protocols of 1977 prohibit recruitment (conscription) of children under the age of 15 and their participation in hostilities. This provision is considered to have a customary *character*. It applies in both international and non-international armed conflicts, and it is equally binding for state armed forces and non-state armed groups. The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child requires State Parties to increase the minimum age for compulsory recruitment and direct participation in hostilities to the age of 18. The prohibition of recruitment of children and their participation in hostilities primarily pertains to states and non-state armed groups but it does not refer to children themselves. The children taking part in hostilities have the status of combatants if they fulfill the relevant criteria which generally apply to adults. As compared to other combatants, children-soldiers taking part in hostilities do not have a privileged status. However, if a child combatant falls into the power

of an adversary party, International humanitarian law guarantees them some privileges. In spite of the widespread participation of children in combat, the largest part of child population retains the civilian status during armed conflicts. International humanitarian law ensures protection to those children by employing general rules that apply to all civilians as well as by using special provisions which additionally protect children as a specific vulnerable group. The entire civilian population (including children) is entitled to protection against the effects of hostilities. Parties to an armed conflict must distinguish between combatants and civilians, as well as between military objectives and civilian objects. Attacks must not be directed against civilians and civilian objects, but only against combatants and military objectives. The Fourth Geneva Convention and the Additional Protocols of 1977 contain rules which provide special protection to children, particularly including the provision of food and humanitarian relief, taking shelter in hospitals or safety zones, preserving the family unity, providing education, as well as relevant provisions in case of *internment and restrictions on death penalty*.

Key words: *children, armed conflict, international humanitarian law, recruitment, combatants, civilians, special protection.*